

De unde vine furia*

La o dezbatere organizată de fundația Bertelsmann, președintele Eurogrupului, ministrul de Finanțe olandez Jeroen Dijsselbloem, nota fracturi sociale ce se adâncesc și care ar explica, între altele, ascensiunea formațiunilor politice care resping proiectul european.

Este o observație, ai zice, nu tocmai inedită, având în vedere că de mai mult timp se discută despre încordare socială, inegalități în creștere, costul inechitabil distribuit al crizei financiare și economice.

Dar, când un oficial cu influență în formularea politicilor în euroarie (ce au implicat doze de austeritate severă) observă că este amenințată „coeziunea socială”, este de ascultat.

Tot el afirmă că este dificil de adâncit integrarea, fiindcă s-ar alimenta anxietăți sociale, percepții naționale negative ; că probabil Uniunea are nevoie de un respiro. Brexitul este în mintea multor lideri și această eventualitate joacă un rol-cheie în climatul actual, însă observațiile lui Dijsselbloem au resorturi mai adânci, în opinia mea.

Slăbirea coeziunii sociale, ce echivalează cu o diminuare a ceea ce Robert Putnam numea „capital social”, reflectă un sindrom în mare parte escamotat de banii ieftini din ultimele două decenii, când creditul a fost la îndemână pentru mulți dintre perdantii în competiția economică.

Tensiuni și frustrări s-au amplificat într-o magmă ce a erupt odată cu criza financiară. Guvernele au fost descumpănite de intensitatea crizei și apoi de intrarea într-un labirint al căutărilor ieșirii din impas.

Lucrurile sunt greu de urnit, deoarece au rădăcini profunde – mersul productivității, demografie, înclinație pentru investiții mult diminuată din cauza incertitudinilor și a suprainvestițiilor trecute, supraeconomisire indusă de grija față de viitor, presiunea concurențială exercitată de țări cu salarii mici care furnizează produse tot mai sofisticate, tehnologii ce reduc numărul de locuri de muncă etc.

Clasa mijlocie și-a văzut rândurile subțiate ; mai lovite au fost numeroase persoane în industrie. Este aici un revers al globalizării, sesizat de marele economist Paul Samuelson cu ani în urmă. Când numeroși cetățeni își pierd locurile de muncă sau își văd salariile amputate, când perspectiva devine cenușie, liantul social se deteriorează.

Și dacă se adaugă în această ecuație excluziunea socială și, în Europa, problematica imigranților, se obține un cocktail exploziv. Terorismul exacerbează obsesii, necazuri. Este astfel de înțeles teama multor cetățeni.

Tehnologiile moderne permit o comunicare instantanee și vastă, care aduce la lumină nemulțumiri de tot felul, mai vechi și mai noi. Sunt vremuri ce pun la grea încercare politicul în formele sale tradiționale de reprezentare și manifestare.

---

* Articol publicat pe ziare.com, 25 aprilie 2016.

Respect | Dificultatea în a furniza bunuri publice esențiale (între care siguranța fizică) explică ascensiunea partidelor radicale, vocea străzii, care ia diverse forme. Când neîncrederea în elite tradiționale (*mainstream*) trece un anumit prag, poate fi contestată ordinea democratică dacă noile grupuri aspirante la puterea politică nu împărtășesc valori liberale, ale democrației.

Așa se pot explica și câștigurile la urne ale unor partide xenofobe, ultranaționaliste. Aceste câștiguri nu s-ar realiza dacă nu ar exista un fond social și psihologic îmbibat cu furie, nemulțumire.

Există un autism al celor care gândesc că o concurență fără opreliști conduce la omogenizare de condiții economice și sociale. În UE, fondurile europene pot juca un rol pozitiv în acest scop, dar limitat. Autismul s-a manifestat și în neînțelegerea faptului că există bunuri publice ce nu pot fi asigurate în mod separat, la nivel național. Un exemplu este protecția granițelor externe ale Uniunii și, în legătură strânsă, colaborarea instituțională în lupta contra grupărilor teroriste.

Politicienii *mainstream* nu au avut curaj să spună adevărul, lăsând astfel culoar liber unor grupări radicale. Și anul electoral american este definit de radicalismul unor candidați de frunte, ceea ce arată că sindromul este mai larg.

Revenind la Europa, ea are o mare problemă demografică (îmbătrânirea populației), dar a gândi imigrația ca soluție miraculoasă fără a ține cont de faptul că există țări cu șomaj de peste 20% din populația activă și că între tineri se ajunge uneori la circa 50% șomaj înseamnă miopie. Iar imigrația intră în domeniul securității când se împletește cu amenințarea teroristă, când multiculturalismul se dovedește un eșec.

„Minirăzboaiele civile”, la care făcea aluzie premierul Manuel Valls, reclamă o abordare mai amplă și cu resurse mai multe. Altminteri, situația se va complica în continuare și „ciocnirea civilizațiilor” va fi însoțită de mai multă violență.

Conviețuire pașnică poate exista în Europa dacă cei care au venit sau vin de pe alte meleaguri înțeleg, asimilează și acceptă civilizația europeană. Cum spunea un înalt funcționar de la Bruxelles cu referire concretă, este nevoie de un „euroislam”.

Morala este multiplă. Pentru a controla furia este nevoie de politici publice care, apărând libertăți economice și politice, să asigure echitate, oportunități egale în societate (ce remarcă și Francis Fukuyama în *The origin of political order*), să furnizeze bunuri publice esențiale – între care și siguranța cetățenilor.

Bunurile publice ajută reformele structurale de care economiile europene au nevoie. *The world is flat (Pământul este plat)* de Thomas Friedman este o iluzie. Oamenii, grupurile sociale nu pot acomoda rapid și fără costuri individuale și colective schimbări masive de condiții economice și sociale, inclusiv de populație.

O disonanță cognitivă a operat de-a lungul timpului și nu întâmplător Étienne Davignon, unul dintre înțelepții Europei, afirma că „am pierdut mulți cetățeni”.

Episodul Panama Papers a pus mai mult gaz pe foc, confirmând un secret al lui Polichinelle, că mulți dintre cei avuți, companii mari, ascund venituri, profituri în paradisuri fiscale, în timp ce oalele sparte sunt plătite de cetățenii simpli.

Și în economiile mai puțin dezvoltate nemulțumiri, furie ies la iveală. Corupția extinsă și adâncă, sifonarea resurselor publice, evaziunea fiscală și evitarea plătirii taxelor și impozitelor (de către unele persoane, firme autohtone și companii multinaționale), traficul de influență, toate acestea erodează încrederea în instituții democratice. La furia ce se poate dezlănțui în mod necontrolat trebuie opuse statul de drept, echitatea, practicile bune în guvernanta publică și privată etc.

De ce au eșuat elitele în gestionarea crizelor?*

I-am ascultat recent pe Robert Kaplan, Dominique de Villepin și Thierry de Montbrial la București, făcând referiri la criza financiară și economică.

Sylvie Kauffmann, Martin Wolf, Dominique Moïsi, Gideon Rachman și mulți alții deplâng în media europeană eșecul elitelor în gestionarea crizelor. Experți ai FMI pun în discuție relația dintre financiarizare, liberalizare neîngrădită și distribuția veniturilor¹.

Este o analiză ce merge la rădăcinile complicatei situații economice și sociale; ea poate ajuta la explicarea ascensiunii extremismului politic pe fondul unor politici publice neinspirate din ultimele decenii. Îmi permit să revin asupra unui text din 2011, „Când finanța subminează piața și corodează democrația” (leitmotiv al volumului meu cu același titlu apărut la Editura Polirom), ce urmează articolului meu de pe ziare.com „De unde vine furia”.

În 22 mai 2008, am cosemnat în *Le Monde* textul „Piețele financiare nu trebuie să ne guverneze”, care avertiza privind iminența unei crize financiare ce va slăbi considerabil lumea occidentală. La vremea publicării scrisorii, la vârful Comisiei și BCE se vorbea despre „robustețea” economiei europene remarcându-se că, probabil, criza nu va traversa oceanul.

Riscurile sistemice au obligat guvernele la o intervenție publică de salvare a unor giganți bancari. Înăsprirea unor cerințe de capital propriu și lichiditate, precum și o supraveghere mai riguroasă nu pot face față operațiunilor riscante (de *trading*) ale acestor grupuri.

Grav este că se pervertește logica de funcționare a economiei de piață. Fiindcă este nefiresc ca pierderi ale industriei financiare să fie socializate în mod recurent, în timp ce veniturile lucrătorilor și investitorilor din această industrie sunt protejate.

Mă întreb de ce nu se recurge la o legislație antitrust, așa cum s-a întâmplat cu alte industrii. Nu cred că „izolarea” (*ring-fencing*) operațiunilor tradiționale de banking de cele de *trading*, cum a fost propusă recent de o comisie specială în Marea Britanie, este îndeajuns.

Criza financiară accentuează un fenomen îngrijorător în țările europene și în SUA: îngustarea clasei mijlocii. Acest fenomen poate fi pus în corespondență cu mersul tehnologiilor, creșterea economică explozivă a Asiei (ce a tăiat din *market shares* deținute de economiile vestice), cu politicile publice și, nu în ultimul rând, cu o financiarizare a multor economii (în detrimentul altor activități).

Financiarizarea a adus cu sine o redistribuire a venitului net în lumea corporatistă (o triplare, de pildă, a ponderii finanței în totalul profiturilor în SUA din ultimele decenii)

---

* Articol publicat pe ziare.com, 31 mai 2016.

1. Jonathan Ostry, Prakash Loungani și Davide Furceri, „Neoliberalism Oversold?”, *Finance & Development*, IMF, vol. 53, nr. 2, iunie 2016.

și în relația dintre salariați și acționari (capital). Teza capitalismului popular nu poate oculta creșterea inegalității veniturilor.

Când plăcinta socială (PIB-ul) crește, ai zice că nu sunt probleme. Dar, când plăcinta este aceeași sau chiar scade, o împărțire tot mai inegală devine periculoasă. „Șansele egale”, care sunt o trăsătură fundamentală a civilizării capitalismului, depind de distribuția veniturilor în societate.

Dominanța exercitată de industria financiară și erodarea clasei mijlocii sunt de rău augur pentru democrație, pentru funcționarea sistemului de controale reciproce instituționalizate (*checks and balances*), pentru asigurarea cimentului social și a capitalului social de care democrația are nevoie. Când grupuri de interese devin prea puternice, ele pot captura politica publică.

Așa s-a întâmplat cu valul de dereglementări, dincolo de influența unei cosmologii a piețelor perfecte, care a neglijat riscurile sistemice și a simplificat până la deformare înțelegerea realității. Când societatea se polarizează, se creează premise pentru fragmentare socială, pentru deteriorarea spațiului public (ca perimetru de dialog și ajungere la compromisuri), pentru articulări politice extremiste. Asemenea reacții sunt prezente în multe țări din UE și chiar în SUA. Polarizarea politică stridentă, intoleranța, creșterea xenofobiei și șovinismului sunt și ele rău prevestitoare.

Când evenimente rare, „lebede negre”, pun la grea încercare capacitatea guvernelor de a gestiona treburile publice, sentimentul de echitate (*fairness*) în împărțirea poverii devine esențial în prezervarea cimentului social.

Criza este însoțită de piste false în dezbaterea publică. A susține că actuala criză financiară este cauzată în principal de rolul excesiv al statului în economie este, în opinia mea, o teză falsă. Criza financiară are la origine, în esență, un sistem financiar care a luat-o razna în ultimele decenii. Sistemul financiar a dezvoltat un *raison d'être* al său, tot mai în dezacord cu nevoile economiei reale – grav fiind că politicile publice, în țări proeminente în economia lumii, au fost „capturate” de finanță în folosul ei.

Criza financiară se împletește cu una a statului social. Statul social trebuie să fie reformat și este necesară, în acest context, o responsabilizare individuală a cetățenilor (care nu înseamnă ca cei mai slabi în societate să fie abandonați). Dar și sistemul financiar trebuie să fie reformat în mod radical. Aceste două reforme implică o rescriere a contractului social între cetățean și stat și o revenire a industriei financiare într-o matcă ce aduce beneficii întregii societăți. Este nevoie de îmblânzirea piețelor financiare. Trebuie să se accepte că funcționarea acestora nu este un dat celest, că politicile publice le pot influența! Așa s-a întâmplat după Marea Depresiune și al Doilea Război Mondial. Dacă procesele îngrijorătoare evocate mai sus continuă, este periclitată funcționarea însăși a democrației.

Revenind la necazurile de acasă, la o dezbatere în străinătate, am fost chestionat privind corupția din România. Am spus că discuția comportă un răspuns mai elaborat și unul scurt; cel scurt este ilustrat de cifre elocvente: la impozite apropiate ca nivel, veniturile fiscale de la noi sunt cu 10-14% din venitul național/PIB inferioare celor din multe state UE și mulți cetățeni români sunt privați de bunuri publice esențiale.

România are instituții slabe, există „parteneriate public-privat” care sustrag masiv din banul public. Aici se face o diferență majoră față de statele dezvoltate. Ce nu merge bine doare mai tare, noxele sunt mai nocive unde societatea este mai săracă și corupția mai răspândită.

Brexit – o explicație mai amplă*

Am dedicat numeroase texte în ultimii ani deslușirii unor resorturi ale crizei financiare și economice, frământărilor din UE¹. Rezultatul referendumului din Regatul Unit (UK) mă îndeamnă să reiau câteva gânduri pe aceste teme.

Chestiunea distribuțională

Brexitul face parte dintr-o narațiune mai amplă. Regatul Unit (UK) nu aparține zonei euro și a folosit cursul de schimb și politica monetară autonomă ca mijloace de amortizare a șocului crizei financiare ; criza nu a condus la șomaj de două cifre precum în țări din euroarie sau care aveau consiliu monetar, deși UK are un sector financiar supradimensionat, care a practicat modele de afaceri hiperriscante, cu mari daune pentru cetățeni (unele bănci au fost naționalizate, salvate cu bani publici).

În UK, ca peste tot în lumea industrializată (poate mai puțin în Japonia, ce merită o analiză aparte), chestiunea distribuțională (a veniturilor) a devenit acută. Multe analize se concentrează acum pe repartizarea pe vârste și regiuni a votului în UK, remarcându-se faptul că persoane mai în vârstă au votat pentru Brexit. Dar evidența nu este suficient de lămuritoare. De pildă, un radical de dreapta și unul de stânga au dominat anul electoral în SUA, iar printre votanții democrați care l-au sprijinit pe Bernie Sanders sunt mulți tineri, sunt numeroase femei! În țările europene sunt numeroși tineri care votează împotriva partidelor tradiționale (drept este că aceasta se întâmplă mai ales unde șomajul este foarte mare). Există cifre ce ilustrează în mod grăitor problema distribuției veniturilor. În SUA, din anii '70 s-a adâncit o falie între evoluția ascendentă a venitului mediu pe cap de locuitor și stagnarea venitului median (ce ține cont de repartizarea PIB-ului, care pare a fi tot mai asimetrică); dacă, în anii '70, 1% din populație câștiga 10% din veniturile totale, în 2013 același procent ajunsese la 20% (comparabil cu 18% în anul 1915).

Cât de preocupantă a devenit chestiunea distribuțională se vede și din rapoartele FMI și OCDE, organizații ce nu pot fi suspectate de a fi devenit bastioane ale unei gândiri neomarxiste. Este vorba de judecată echilibrată, lucidă. Atenția acordată lucrărilor lui Thomas Piketty sau ale lui Emmanuel Saez nu a venit de nicăieri. La ultima conferință anuală a BIS (24 iunie 2016), economiști de vârf ca François Bourguignon, Barry

---

* Articol publicat pe opiniibnr.ro, hotnews.ro, adevarul.ro, 27 iunie 2016.

1. Vezi și volumele *Capitalismul încotro ?*, 2009 ; *Când finanța subminează economia și corodează democrația*, 2012 ; *Marele impas în Europa. Ce poate face România ?*, 2015 – toate apărute la Editura Polirom.

Respe Eichengreen, Charles Goodhart s-au referit în mod direct la aspecte distribuționale. Și bănci centrale mari (Fed, Banca Angliei etc.) au publicat în anii recentți analize privind distribuția veniturilor, iar „stagnarea seculară” (concept utilizat de Alvin Hansen în anii '30 și resuscitat de Lawrence Summers) pune în relație creșterea inegalității veniturilor și creșterea economică (altfel decât în abordarea lui Simon Kuznets). Creșterea inegalităților se vede și din scăderea câștigurilor muncii salariate ca pondere în PIB, în SUA și Europa, în ultimele decenii (România fiind la coada plutonului în UE-28 cu circa 32% din PIB în 2014).

Globalizarea a avut efect de bumerang: migrația producției

Globalizarea neîngrădită a avut un efect de bumerang asupra țărilor industrializate, iar ascensiunea economică a Chinei a provocat o schimbare tectonică în spațiul global. Teoria comerțului internațional (Heckscher-Ohlin, Viner, pornind de la Ricardo) spune că schimburile economice internaționale, comerțul liber sunt cu sumă nenulă, că există situații cel mai adesea de *win-win* (câștigă toți) prin specializarea în sectoare cu avantaje comparative (avantaje competitive). Dar există simplificări în această teorie, care nici nu are în vedere șocuri precum cel evocat mai înainte : intrarea în competiția globală a unor economii ce combină salarii mici (sau foarte mici) cu tehnologii înalte/competitive.

Relocalizarea producției (ca expresie a globalizării) în țări asiatice și chiar în economii central și est-europene a produs dislocări masive în lanțurile de producție din țările dezvoltate. De aici pierdere considerabilă de locuri de muncă în industriile prelucrătoare. Așa se ajunge la competiție cu sumă nulă în economia globală. Marele economist Paul Samuelson a sesizat acest fenomen cu ani în urmă¹.

A gândi că oamenii pot intra într-un proces de reformare profesională imediată sau perpetuă este o naivitate. Interpretarea fundamentalistă a funcționării piețelor a condus la subestimarea costurilor globalizării neîngrădite.

Polarizarea veniturilor în țări industrializate

În timp ce, la nivel global, economii emergente (China, țări din Europa Centrală și de Răsărit etc.) au redus decalajele economice, în țările industrializate societatea s-a polarizat tot mai mult². Aici găsim explicația pentru sentimentul multora că sunt perdanți în competiția globală, că au fost „abandonați” de guverne. Și, dacă adăugăm efectele crizei financiare – cu salvarea băncilor prin bani publici – și evaziunea („optimizarea”) fiscală practică de firme multinaționale, este lesne de înțeles de ce starea de spirit a multor cetățeni este de respingere a elitelor politice. Nu sunt respinse piața, libertatea economică, ci politicile publice bazate pe o paradigmă ultrasimplificatoare, care a accentuat inegalitățile economice și a lovit în principiul șanselor egale ; elitele care au promovat această viziune sunt văzute ca responsabile.

1. Paul Samuelson, „Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization”, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 16, nr. 3, 2004.
2. Vezi și Branko Milanovici, Banca Mondială, OCDE.